

بررسی رابطه شاخص‌های سرمایه اجتماعی و پایداری توسعه نواحی مرزی

(مطالعه موردی: دهستان حومه غربی شهرستان سوسنگرد)

عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری^۱ - سید رضا حسینی کهنوج^{۲*} - صادق مختاری چلچله^۳ - یعقوب اسفرم^۴

۱- استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

۴- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۴/۹ صص ۱۶۰-۱۴۷ تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۸/۲۶

چکیده

هدف: این پژوهش به بررسی رابطه سرمایه‌های اجتماعی و پایداری توسعه نواحی مرزی در دهستان حومه غربی واقع در شهرستان سوسنگرد در استان خوزستان می‌پردازد.

روش: نوع پژوهش به‌کاررفته، کاربردی و روش بررسی آن، توصیفی-تحلیلی است. بر این اساس، ضمن بررسی ادبیات نظری مربوط به شاخص‌های سرمایه اجتماعی و پایداری توسعه روستایی، چهارچوب مفهومی متشکل از ۳ مؤلفه برای سرمایه اجتماعی (هم‌بستگی اجتماعی، میزان مشارکت، اعتماد اجتماعی) به عنوان متغیر مستقل و ۳ مؤلفه توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی و زیرساختی) که متغیرهای وابسته پژوهش را شکل می‌دهند، برای انجام این تحلیل انتخاب شده است. جامعه آماری را ۱۹ روستا از دهستان حومه غربی (معادل ۱۳۲۴ خانوار در قالب ۵۷۱۷ نفر جمعیت) تشکیل می‌دهد و نمونه آماری با استفاده از روش کوکران ۳۰۶ نفر در قالب نمونه‌گیری ساده تعیین شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها متناسب با سؤالات تحقیق، از نرم‌افزار SPSS و از روش‌های آماری T-TEST و هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است.

یافته‌ها: برجسته‌ترین نتایج تحقیق نشان داده است، بین سرمایه اجتماعی و پایداری روستایی در محدوده مورد مطالعه، رابطه مستقیم و شدید وجود دارد و با بالا رفتن سطح سرمایه اجتماعی، سطح پایداری روستایی نیز بهبود خواهد یافت. با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که توجه به شاخص‌های سرمایه اجتماعی، می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد یک محیط روستایی قابل زیست، پویا، سالم از نظر محیطی و اجتماعی را فراهم آورد.

محدودیت‌ها/ راهبردها: سرمایه اجتماعی از روش‌های متعددی تبعیت می‌کند که فقدان داده‌های آماری مناسب، توان محقق را در بهره‌گیری از روش‌های سنجش رابطه سرمایه‌های اجتماعی و پایداری توسعه، محدود می‌کند.

راهکارهای عملی: مهم‌ترین راهکار مدیریتی در راستای حرکت روستاها در امر پایداری، توجه به امر سرمایه اجتماعی که موجب هم‌بستگی، اعتماد و مشارکت در بین روستاییان شود و به آن‌ها در مدیریت بهتر محیط روستایی و پایداری آن، کمک کند.

اصالت و ارزش: این مقاله می‌تواند گام دیگری در جهت توسعه ادبیات سرمایه اجتماعی و هم‌چنین توسعه پایدار در علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی در امر روستاها باشد.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، پایداری توسعه، نواحی مرزی، شهرستان سوسنگرد.

ارجاع: رکن‌الدین افتخاری، ع. ر.، حسینی کهنوج، س. ر.، مختاری چلچله، ص. و اسفرم، ی. (۱۳۹۵). بررسی رابطه شاخص‌های سرمایه اجتماعی و پایداری توسعه نواحی مرزی (مطالعه موردی: دهستان حومه غربی شهرستان سوسنگرد). *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، (۲)۵، ۱۶۰-۱۴۷.

<http://jrpp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/47983>

۱. مقدمه

۱.۱. بیان مسأله

در چهارچوب رهیافت مطلوب توسعه، برای مناطق روستایی که با توسعه پایدار روستایی شناخته می‌شود، برخلاف گذشته، مبتنی بر رویکردی کلی‌نگر و سیستمی است که در بردارنده ابعاد بنیادی، شکل‌دهنده نظام توسعه روستایی و هم‌پیوندی موزون میان آن‌ها است. با توجه به تعاریف و مضامین توسعه پایدار، اجزای اساسی این توسعه همانا پیشرفت اقتصادی، رفاه اجتماعی، کیفیت محیطی و حکمروایی خوب محسوب می‌شوند (پور طاهری، سجاسی قیداری و صادقلو، ۱۳۸۸، ص. ۲) و عبارت است از دستیابی به زندگی سالم از راه رفع نیازهای اساسی آحاد جامعه، هم‌گام با حفظ کیفیت محیطی و دستیابی به بهترین شکل کیفیت زندگی. به طور کلی، توسعه پایدار، فرآیندی جهت دستیابی به نگرش آینده‌گر و جامع و رضایت‌مندی مستمر، از طریق شناخت میان انسان‌ها، محیط زیست و روابط میان اجزای محیط زیست و مداخله‌گری عقلانی جهت بهبود این روابط، به‌کارگیری تلفیقی از فناوری جدید، دانش بومی و با تأکید بر حقوق همه آحاد بشر است (آزیری، ۱۳۸۷، ص. ۳). برای ارزیابی و سنجش پایداری روستایی برحسب شرایط منطقه و مسأله مورد مطالعه، تلفیق شاخص‌های توسعه پایدار و دیدگاه سرمایه اجتماعی از ضروریات مراحل ارزیابی پایداری است. در راستای مطرح‌شدن مفهوم سرمایه‌های اجتماعی در بعد توسعه پایدار، شیوه برنامه‌ریزی نیز با رویکرد مشارکت مردمی و توسعه پایدار با تأکید بر شاخص‌هایی هم‌چون سنجش سرمایه اجتماعی، پایداری، انعطاف‌پذیری و مشارکتی‌بودن شکل گرفته که در آن هر منطقه در اعمال سیاست‌های اقتصادی همراه با در نظر گرفتن امتیاز نسبی، دارای آزادی عمل زیادی شد. یکی از دیدگاه‌های مطرح‌شده در قالب سرمایه اجتماعی، توسعه همه‌جانبه روستایی است که مطرح می‌شود. توسعه همه‌جانبه روستایی در واقع، از یک سو بر مشارکت ساکنان محلی، از طریق مذاکره، مشورت و تعامل استوار است که درکی از سهم هر یک از ساکنان را در فرآیند توسعه فراهم می‌آورد و از سویی دیگر، شناسایی امتیاز نسبی هر ناحیه را برای طراحی راهبردهای توسعه، قرار دهد (میری، ۱۳۸۹، ص. ۳۲). از این رو، اهمیت سرمایه اجتماعی به منظور رسیدن به توسعه و پایداری روستایی، موضوع رو به رشد بسیاری از مطالعات در سالیان اخیر است. شرط لازم برای پیشرفت هر جامعه‌ای، به‌خصوص جوامع روستایی، گسترش انسجام اجتماعی، بسط مشارکت اجتماعی و از همه مهم‌تر، اعتماد متقابل افراد و دولت نسبت به هم است که این

سازها از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به شمار می‌آیند، این در حالی است که نیاز به سرمایه اجتماعی در شرایط «رکود و تورمی» که نیاز به «اعتمادسازی» بیش از هر سرمایه دیگری احساس می‌شود و می‌تواند بسیاری از معماهای لاینحل اجتماعی را از سر راه حرکات توسعه‌ای جامعه بردارد (صیدایی، احمدی شاپور آبادی، معین آبادی، ۱۳۸۸، ص. ۱۹۰). اهمیت سرمایه اجتماعی در فرآیند (تحولات روستایی) به عنوان ظرفیت‌های درونی و ثروت‌های پنهان در (سطح مناطق)، یک اقدام غیرمتمرکز و از پایین به بالا است (موسوی، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۵) و به معنای اهمیت پرداختن به بحث سرمایه اجتماعی به عنوان سکوی پیشرفت روستاها محسوب می‌شود. امروزه برای دستیابی به توسعه هرچه بیشتر در مناطق روستایی، اقدامات و تدابیر گوناگونی اندیشیده شده است و راهکارهایی برای افزایش تولید، بهبود سطح دانش و فناوری، اصلاح شبکه ارتباطی، افزایش درآمد و اشتغال‌زایی بیش‌تر، کاهش فقر و نابرابری، تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی و غیره ارائه شده است (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷، ص. ۸)؛ به طوری که پیگیری رویکردهای مبتنی بر افزایش میزان سرمایه اجتماعی در جوامع و همچنین، استفاده از آن در سطوح مختلف فعالیت‌های برنامه‌ریزی به عنوان یک راه حل مؤثر در کاهش هزینه‌های اجتماعی و در نتیجه، ارتقای شاخص‌های پایداری شناخته می‌شود (داداپور، ۱۳۹۱، ص. ۳۲).

در این زمینه، در پهنه مرزی ایران، مطالعات پراکنده‌ای انجام گرفته که هر کدام کارایی خاص خود را دارند. بنابراین، تحقیق حاضر، ضمن مروری کوتاه بر ادبیات موضوعی، چهارچوب‌های سنجش پایداری در قالب ابزار سرمایه اجتماعی، سنجیده است تا در نگرشی نو با توجه به اهمیت این مسأله، در پی اثبات مواردی هم‌چون بررسی نقش آگاهی ساکنان مناطق روستایی مرزی نسبت به امور اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و کالبدی در امر پایداری، بررسی مشارکت غیررسمی هم‌پارانه روستاییان در فعالیت‌های داوطلبانه تشکلهای غیردولتی، خیریه‌ای، مذهبی، اتحادیه‌ها، انجمن‌های صنفی و علمی در راستای پایداری توسعه مرزی و بررسی میزان اعتماد عمومی به یک‌دیگر، اعتماد به نهادهای مردمی و دولتی در بین اهالی روستایی در راستای تحقق پایداری توسعه مناطق مرزی، به بررسی و سنجش سرمایه اجتماعی در راستای پایداری در دهستان حومه غربی واقع در شهرستان سوسنگرد در استان مرزی خوزستان و همچنین، پاسخ‌گویی این سؤال که:

- روستاهای مورد مطالعه به لحاظ برخورداری از سرمایه

اجتماعی دارای چه وضعیتی هستند؟

روستاهای مورد مطالعه به لحاظ پایداری دارای چه وضعیتی هستند؟

- بین سرمایه اجتماعی با پایداری روستایی چه رابطه‌ای وجود دارد؟

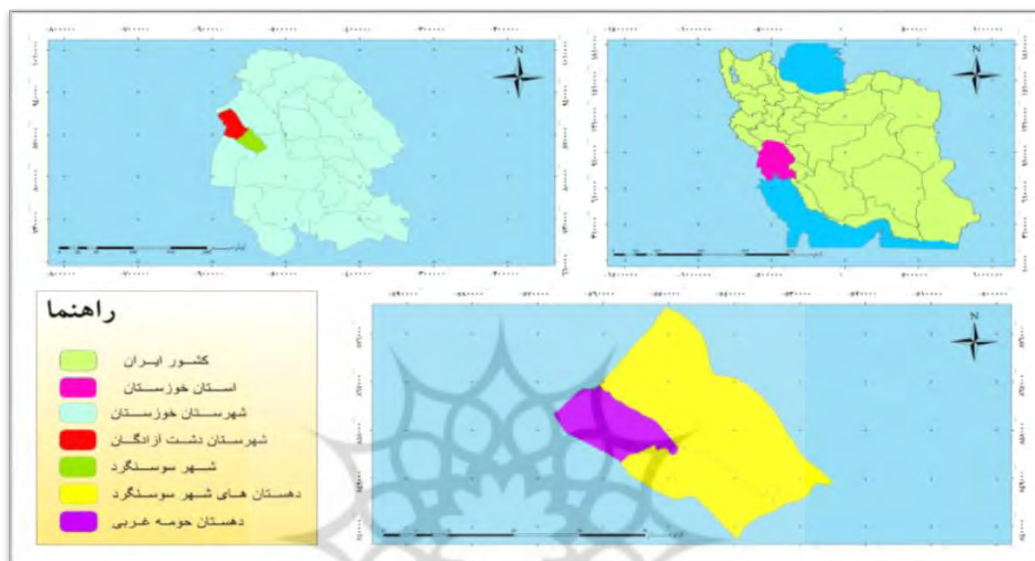
۲.۱. پیشینه تحقیق

در رابطه با موضوع این پژوهش و موارد مشابه، مطالعات متعددی انجام گرفته است که در این بخش به اختصار، ابتدا به بررسی پیشینه خارجی و سپس، به بررسی مطالعات داخلی پرداخته‌ایم.

نتایج خارجی - لنتو (۲۰۰۱)^۱ در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی»، در باب اهمیت به کارگیری هم‌زمان بحث توسعه و سرمایه اجتماعی بیان می‌کند، توسعه یک فرآیند یادگیری و تعامل است و سرمایه اجتماعی به عنوان روح و نرم‌افزار این فرآیند، از طریق مواردی مانند ایجاد اعتماد، بهبود آگاهی و شناخت و مهارت برای شروع و اجرای هم‌کاری‌های جدید کمک می‌کند. همچنین، کولمن^۲ (۲۰۰۲) اهمیت و ابعاد سرمایه اجتماعی را از دو بعد دسترسی به منابع از طریق ارتباط و عضویت در گروه‌ها و نیز کیفیت و کمیّت منابع قابل دسترسی، بررسی کرد. از طرفی دیگر، کولمن به تسهیل اقدامات خاصّ عاملان یا افراد برای هم‌کاری در داخل ساختار توجه کرد. از دیدگاه کولمن، سرمایه اجتماعی به عنوان یک کالای عمومی و دارای جمعی مطرح است که در دوره زمانی بلندمدت انباشته می‌شود. همچنین، در جای دیگر بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی مانند سایر اشکال سرمایه، مولد است و دستیابی به اهداف خاصی را ممکن می‌سازد که بیش‌تر بر روی روابط کنش‌گران و ماهیت آن‌ها استوار است. سازمان بهره‌وری آسیایی^۳ در سال ۲۰۰۶ بیان می‌کند که با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در توسعه، تلاش برای توسعه یافتگی با تقویت سرمایه‌های فیزیکی (منابع مالی و زیرساخت‌ها)، انسانی (آموزش و انتقال فناوری) و ایجاد یا تقویت سرمایه اجتماعی (توسعه نهادی/سازمانی و اعتماد/ شبکه‌ها/ هنجارهای بین مردم) امکان‌پذیر است و بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی یک عامل کلیدی پنهان در توسعه روستایی و بهره‌وری عوامل تولید است. همچنین، کرمب^۴ (۲۰۰۴) در باب اهمیت نقش سرمایه‌های اجتماعی در توسعه روستایی عقیده دارد که جداسازی سرمایه اجتماعی درون گروهی و سرمایه اجتماعی بین گروهی از یک‌دیگر و بیان این فرض که آن‌ها در توسعه جوامع روستایی نقش دارند تا حدّ زیادی می‌تواند مسائل پیچیده پیش روی آژانس‌های بیرونی تسهیل‌کننده تغییرات اجتماعی را برجسته و حل کند.

نتایج داخلی - شیخ (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان «روش‌های مشارکتی در مدیریت شهری» در تعریف مشارکت بیان می‌کند که مشارکت مؤلفه دیگر ظرفیت اجتماعی، استعداد مشارکت‌پذیری است. مشارکت فعالیت ذهنی، عاطفی و رفتاری اشخاص در شرایط گروهی است که آن‌ها را برمی‌انگیزد برای دستیابی به هدف‌های مشترک، یک‌دیگر را کمک کنند و در مسؤولیت امور شریک شوند. مشارکت را ترکیبی از فعالیت، کم‌کردن و مسؤولیت می‌دانند. فرهنگ سیاسی، میزان اعتماد مسئولان به مردم و مردم به مسئولان و فراهم‌بودن مقتضیات ایجاد مشارکت، پیش‌زمینه‌هایی است که باعث می‌شود مشارکتی مناسب ایجاد شود. همچنین، سیف‌الدینی (۱۳۷۶) در باب اهمیت سرمایه اجتماعی می‌افزاید، مشارکت مردمی یکی از بهترین شیوه‌های سازمان‌دهی فعالیت‌های مردمی در جهت حل مسائل است که به دلیل نزدیکی مردم به نیازهای حقیقی محلی عموم با تصمیمات منطقی همراه بوده و زمینه‌ساز حمایت‌های آتی آن‌ها از پیامدهای توسعه خواهد بود. صیدایی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «دیباجه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در ایران» در زمینه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی می‌نویسد، سرمایه اجتماعی را می‌توان تأثیر اقتصادی مؤلفه‌های فرهنگی یک سیستم اجتماعی دانست که در آن مؤلفه‌هایی نظیر اعتماد، مشارکت داوطلبانه، هنجارهای حرفه‌ای، پاسخ‌گویی و موارد مشابه باعث می‌شوند تا هزینه‌های مدیریتی نظیر نظارت و کنترل رسمی، رای‌زنی‌های مدیریتی، کندی ناشی از سیستم بوروکراتیک و موارد دیگر پایین آمده و امکان استفاده از زمان و سرمایه در جهت انجام فعالیت‌های با بهره‌وری بیش‌تر، فراهم شود. توکلی و تاجبخش (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل میزان سرمایه اجتماعی در مناطق شهری و روستایی مرزی سیستان» به زیبایی نقش سرمایه‌های اجتماعی در پایداری نواحی روستاهای مرزی اشاره و بیان می‌کند که ضرورت سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه روستایی، به‌خصوص در مناطق مرزی و همچنین، تعیین تفاوت‌های مکانی آن به منظور بررسی و تحلیل اثرات و تبعات تصمیم‌گیری‌ها، دارای ارزش خاصی است. قاعدتاً در خصوص اتخاذ راهبردهای ژئوپولیتیکایی به منظور توجه به مناطق مرزی کشور که دارای شرایط خاصّ اجتماعی و فرهنگی، سابقه تاریخی و در عین حال، اختلاط قومیت‌هاست، ضرورت دارد که رشد شهرهای مرزی به تخلیه و حذف روستاها منجر نشود؛ زیرا اصلی‌ترین عامل مرزداری وجود پیوند، اعتماد و سرمایه اجتماعی است که در سطح روستاها بیش‌تر به چشم می‌خورد.

سطح دریا حداقل ۵ متر تا حداکثر ۲۵۰ متر متغیر است. به طور کلی، از شمال به استان ایلام و شهرستان شوش، از شرق به اهواز و از غرب و جنوب به کشور عراق و هویزه محدود می‌شود و از لحاظ تقسیمات سیاسی، این دهستان به عنوان یکی از سه دهستان (حومه شرقی، حومه غربی و دهستان الله اکبر) شهرستان سوسنگرد به حساب می‌آید. شکل (۲) موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

شکل ۲- محدوده مورد مطالعه

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

۲. روش شناسی تحقیق

۱.۲. قلمرو جغرافیایی تحقیق

محدوده مورد مطالعه واقع در شهرستان سوسنگرد بین ۳۱ درجه تا ۳۲ درجه و ۵ دقیقه عرض شمالی، و همچنین، ۴۷ درجه و ۴۱ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۰ دقیقه طول شرقی واقع شده است و شهرستان سوسنگرد در قسمت غربی استان خوزستان استقرار یافته و ارتفاع آن از

۲.۲. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی که با استفاده از ابزار پرسش‌نامه پژوهش‌گرساخته (براساس یافته‌های چارچوب نظری) صورت گرفته است. شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش با استفاده از گویه‌های مناسب، عملیاتی شده است. جامعه آماری این پژوهش را ساکنان دهستان حومه غربی (شامل ۱۹ روستا معادل ۱۳۲۴ خانوار در قالب ۵۷۱۷ نفر جمعیت) تشکیل می‌دهد و نمونه آماری با استفاده از روش کوکران^۸ به میزان ۳۰۶ نفر (افراد بالای ۱۵ سال، معیار انتخاب بوده است) و برحسب توزیع جغرافیایی جمعیت و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی انجام شده است. جهت سنجش روایی پرسش‌نامه، از آزمون آلفای کرونباخ انجام شده است که مقدار آن به ترتیب، برای شاخص سرمایه اجتماعی ۰/۸۰۶ و شاخص پایداری ابعاد توسعه ۰/۸۰۴ برآورد شد. اطلاعات نهایی با استفاده از نرم‌افزار SPSS تحلیل شده است.

۳.۲. متغیرها و شاخص‌های تحقیق

شاخص‌ها، نشان‌گرهایی هستند که فرآیند جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات و نتیجه‌گیری را منطقی و به‌طور کلی جهت فعالیت‌ها را مشخص و از حیث مفهومی، چارچوب مناسبی را برای هدف‌گذاری، تدوین، برنامه‌ریزی و ارزشیابی فعالیت‌ها، به دست می‌دهند. در واقع، شاخص‌ها به‌عنوان نماگرها، ترجمان اهداف کلان و کیفی هستند که جهت‌گیری به‌سوی اهداف را دقیق‌تر می‌کنند. دقت در جهت‌گیری از یک سو باعث عدم اتلاف منابع می‌شود و از سوی دیگر، تحقق اهداف و سیاست‌های مورد نظر را ممکن می‌سازد (رضوانی، ۱۳۸۳، ص. ۱۵۴). از طریق این شاخص‌ها باید بتوان، تصویری مناسب از توزیع توسعه‌یافتگی به دست آورد (امین بیدخت، ۱۳۸۵، ص. ۱۹). در این پژوهش از ۳ مؤلفه در قالب ۲۲ معرّف برای شاخص سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل) و ۲ مؤلفه، متشکل از ۲۱ معرّف برای شاخص پایداری (متغیر وابسته) استفاده شده است تا بتوان براساس دیدگاه توسعه همه‌جانبه، به بررسی رابطه سرمایه‌های اجتماعی و پایداری توسعه نواحی مرزی پرداخت.

جدول ۱- شاخص‌های سنجش سرمایه اجتماعی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

شاخص	گویه‌ها
مشارکت	همواره در امور مربوط به روستای محل سکونت خود دخالت داشته‌ام.
	تا کنون در تمامی انتخابات برگزار شده در روستا مشارکت فعال داشته‌ام.
	فکر می‌کنم که تا کنون تأثیر زیادی در اداره روستای محل سکونت خود نداشته‌ام.
	تصور می‌کنم که من و سایر روستاییان، کنترل چندانی بر کارهایی که از طرف سازمان‌های دولتی دیکته می‌شود، نداریم.
	نظرات سازنده‌ای برای اداره بهتر روستا دارم؛ اما هیچ‌گاه فرصت برای ظهور و بروز آن ایجاد نشده است.
	ارتباط بسیار نزدیکی با شورای اسلامی روستای محل سکونت خود دارم.
	تا کنون مشارکت بسیار فعالی در زمینه کمک‌های فکری و مشاورتی برای اداره روستای محل سکونت خود داشته‌ام.
	در موارد بسیار زیادی برای امور عمومی روستا به ادارات مستقر در شهر مراجعه کرده‌ام.
	در بسیاری از موارد برای اجرای پروژه‌های عمرانی روستا بدون دریافت دستمزد مشارکت داشته‌ام.
	زندگی در روستای محل سکونت ما به شکلی است که در آن دعوا و درگیری همواره وجود دارد.
همبستگی اجتماعی	اهالی روستا حضور بسیار اندکی در جلسات عمومی دارند.
	بسیاری از اقدامات عمرانی در روستای ما با مشارکت و خودیاری اهالی انجام شده است.
	اخیراً افراد غریبه زیادی به روستای ما وارد شده‌اند که با ما اختلاف نظر دارند.
	روحیه کار گروهی در میان مردم روستا مثل زمان‌های قدیم نیست.
	در روستای ما روابط اجتماعی (دیدوبازدید، ازدواج) به صورت انحصاری و طایفه‌ای است.
	اغلب اهالی روستای ما وظایف اجتماعی خود را (نظافت محل - رعایت حال همسایگان - مساعدت به اهالی در مواقع نیاز و غیره) را به صورت دلسوزانه انجام می‌دهند.
	این روزها واقعاً به‌سختی می‌توان کسی را پیدا کرد و به او اعتماد کرد.
	اکثر مردم روستا قابل اعتمادند.
	عموماً می‌توان به غریبه‌ها اعتماد کرد.
	اکثر مردم روستا در معامله با دیگران صداقت دارند.
اعتماد اجتماعی	اکثر مردم واقعاً اهمیت نمی‌دهند که چه بر سر نزدیک‌ترین دوستانشان می‌آید.
	خیلی‌ها از آن جهت با تو دوست هستند که چیزی از شما می‌خواهند.

جدول ۲- شاخص‌های سنجش پایداری

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

شاخص	گویه‌ها
اقتصادی	پیدا کردن کار
	کسب درآمد بیش‌تر
	وجود امکانات رفاهی و بهداشتی بیش‌تر در شهرها
	وجود مشاغل اداری و خدماتی با ساعت منظم کاری و دستمزد کافی در شهرها
	عدم توجه دولت به بخش کشاورزی و روستاها
	وجود بیمه بازنشستگی و تأمین اجتماعی در مشاغل شهری
	عدم اعطای وام کشاورزی، ساختمانی و توسعه زندگی روستایی
	امنیت شغلی
	بازاریابی محصولات تولیدی
	دورافتادگی روستا
زیرساختی	ورود مکانیزاسیون به روستا و کاهش نیاز به کارگر
	افزایش جمعیت روستا و نبود زمین برای همه
	نفوذ ارزش‌های حاکم بر شهرها در روستا
	به‌وجود آمدن خشک‌سالی و کمبود آب کشاورزی
	سادگی و هیجان‌زدن زندگی در روستا
	امکانات بهتر برای تحصیلات در شهر
اجتماعی-فرهنگی	پایین بودن جایگاه روستا در ذهن افراد
	حقیر شمردن فرهنگ روستایی نسبت به فرهنگ شهری
	اهمیت‌نشدن به جوانان در خانواده‌های روستایی
	وجود احساس بد نسبت به زندگی روستایی
	نبود امکانات تفریحی

۳. مبانی نظری پژوهش

۱. مفهوم و ابعاد سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی موضوعی جدید در مطالعات توسعه، اقتصاد و جامعه‌شناسی در سطح جهان است. از زمانی که اصطلاح و مفهوم سرمایه اجتماعی انتشار یافت، زمان زیادی نمی‌گذرد. سرمایه اجتماعی نه تنها در زمینه توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه؛ بلکه در کشورهای توسعه‌یافته نیز به عنوان یک موضوع مهم، مورد توجه قرار گرفته است. نظریه‌پردازان علوم اجتماعی، سرمایه اجتماعی را با کارکردها، سطوح تحلیل و بازدهی متفاوتی مورد بحث قرار داده‌اند. تبیین نظری سرمایه اجتماعی نشان از توجه به مؤلفه‌های مختلف در مقیاس و ابعاد متفاوت دارد. این نوع نگاه هرچند که زوایایی از این مفهوم را روشن ساخته است؛ ولی هنوز نسبت به برخورداربودن از نگاهی جامع فاصله دارد (بیدختی، ۱۳۸۸، ص. ۵۸).

مفهوم سرمایه اجتماعی از جمله مفاهیم مدرن است که در گفتمان علوم اجتماعی و محافل سیاسی معاصر در سطوح مختلف استفاده شده است. هرچند این مفهوم پیشینه طولانی ندارد؛ اما کاربرد آن به تدریج از دهه ۱۹۹۰ به این سو، در تحقیقات و مقالات دانشگاهی، به‌ویژه در رشته‌های جامعه‌شناسی، اقتصاد، سیاست و آموزش با کارهای افرادی چون جیمز کلمن، پیر بوردیو، رابرت پاتنام^۶ و فرانسیس فوکویاما^۷ افزایش یافته است. به باور کلمن، مفهوم سرمایه اجتماعی به مثابه ابزار تحلیلی برای پژوهش‌های اجتماعی است. کلمن بر این باور است که سرمایه اجتماعی در روشن‌ساختن یکی از مشکلات مهم تحلیل اجتماعی یا آنچه پیوند خرد و کلان نام گرفته است، نقش مؤثری را می‌تواند ایفا کند. همچنین، استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی با توجه به روند جهانی‌شدن و تضعیف نقش دولت‌های ملی، به عنوان راه حلی اجرایی در سطح اجتماعات محلی برای مشکلات توسعه، مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و مسؤولان سیاست اجتماعی قرار گرفته است.

تعریف رایج سرمایه اجتماعی در جریان اصلی جامعه‌شناسی آمریکایی، به‌ویژه در روایت کارکردگرایانه آن عبارت است از روابط دوجانبه تعاملات و شبکه‌هایی که در میان گروه‌های انسانی پدیدار می‌شوند و سطح اعتمادی که در میان گروه و جماعت خاصی به عنوان پیامد تعهدات و

هنجارهایی پیوسته با ساختار اجتماعی، یافت می‌شود. در مقابل، جامعه‌شناسی اروپایی این مفهوم را در بررسی این موضوع به کار می‌گیرند که چگونه تحرک پیوندهای مربوط به شبکه‌های اجتماعی، سلسله‌مراتب اجتماعی و قدرت تمایز یافته را تقویت می‌کند. با وجود این، نکات مشترک این دو دیدگاه در مورد سودمندی سرمایه اجتماعی در افزایش برخی ویژگی‌ها مانند آموزش، تحرک اجتماعی، رشد اقتصادی، برتری سیاسی و در نهایت، توسعه است. علاوه بر تعاریف فوق، از سرمایه اجتماعی تعاریف دیگری نیز ارائه شده است. یکی از تعاریف مطرح این است که «سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای موجود در سیستم اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌شود. براساس این تعریف، مفاهیمی نظیر جامعه مدنی و نهادهای اجتماعی نیز دارای ارتباط مفهومی نزدیکی با سرمایه اجتماعی می‌شوند. بانک جهانی نیز سرمایه اجتماعی را پدیده‌ای می‌داند که حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کمیّت و کیفیت تعاملات اجتماعی است و تجارب این سازمان نشان داده است که این پدیده تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد و توسعه کشورهای مختلف دارد (فوکویاما، ۱۹۹۹، ص. ۵).

سرمایه اجتماعی برخلاف سایر سرمایه‌ها به صورت فیزیکی وجود ندارد؛ بلکه حاصل تعاملات هنجارهای گروهی و اجتماعی بوده و از طرف دیگر، افزایش آن می‌تواند موجب پایین آمدن جدی سطح هزینه‌های اداره جامعه و نیز هزینه‌های عملیاتی سازمانی شود. عناصری که می‌تواند در تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی مورد استفاده قرار گیرند، عبارت‌اند از:

۱. سرمایه اجتماعی به تعامل اجتماعی بین افراد بستگی دارد و کنش‌های جمعی افراد جزء جدایی‌ناپذیر آن است.
۲. جست‌وجو برای راه حل‌های هم‌کارانه و تلاش برای دستیابی به منابع دوطرفه در این مفهوم محوریت اساسی دارد.
۳. مشارکت در شبکه‌های اجتماعی، تمایل به همکاری و اعتماد بین افراد در اکثر تعاریف وجود دارد.

سرمایه اجتماعی را می‌توان حاصل پدیده‌های ذیل در یک سیستم اجتماعی دانست: اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی متقابل، گروه‌های اجتماعی با احساس هویت جمعی و گروه، احساس وجود تصویری مشترک از آینده، کارگروهی (علوی، ۱۳۸۴، ص. ۳۴).

۲.۳. توسعه پایدار

در چارچوب رهیافت مطلوب توسعه برای مناطق روستایی که با توسعه پایدار روستایی شناخته می‌شود، اینک برخلاف گذشته، توسعه روستایی مبتنی بر رویکردی کلی‌نگر و سیستمی است که دربردارنده ابعاد بنیادی، شکل‌دهنده نظام توسعه روستایی و با توجه به هم‌پیوندی موزون میان آن‌ها است (طاهرخانی، ۱۳۸۷، ص. ۲۱۷). با توجه به تعاریف و مضامین توسعه پایدار، اجزای اساسی این توسعه، پیشرفت اقتصادی، رفاه اجتماعی، کیفیت محیطی و حکم‌روایی خوب محسوب می‌شوند. در این میان، همان‌گونه که کمیسیون توسعه پایدار نیز تصریح دارد، ابعاد توسعه پایدار دربرگیرنده خصیصه‌های اجتماعی و اقتصادی و محیطی است که بیان‌گر مفهومی موزون و به‌هم‌پیوسته در قالب کلیتی واحد و دارای تعامل است. در فرآیند توسعه پایدار، نقش پایداری در تحقق اهداف توسعه روستایی بسیار پراهمیت است. پایداری نظام اجتماعی به معنای ارتقای کیفیت زندگی و توسعه منابع انسانی و در نهایت، خودتوانی اجتماعات محلی برای غلبه بر چالش‌ها و مسائل درونی و واکنش در برابر تغییرات بیرونی و مدیریت حفظ ارزش‌هاست. در این معنا، اهداف اجتماعی توسعه پایدار در مضامینی چون فرصت‌های برابر، توان‌مندسازی، ارتقای کیفیت زندگی، کرامت و حقوق انسانی، فقرزدایی، تنوع فرهنگی، هم‌بستگی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، ظرفیت‌سازی نهادی، امنیت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، رفاه اجتماعی و تعلق خاطر مکانی به شکلی گسترده، مورد تأکید قرار گرفته است. در مجموع، چنین به نظر می‌رسد که با تأکید بر پاره‌ای از تجربیات جهانی، دلایل بسیار زیادی وجود دارد که ظهور ناپایداری در ابعاد محیطی آن در سوء مدیریت منابع طبیعی جلوه‌گر شده است و ناپایداری اقتصادی که نمودهای عینی آن در بروز عدم تعادل‌های اقتصادی، نابرابری، فقر و بیکاری در سطح جوامع روستایی تجلی یافته‌اند، به دلیل فقدان توجه و یا توجه اندک به ابعاد اجتماعی و نیز فقدان نهادی پایدار در مناطق روستایی بوده است. اگرچه در سال‌های اخیر توجه به توسعه پایدار روستایی بیش از گذشته در نوشتارهای توسعه کشور نمود یافته؛ اما هنوز چارچوب مشخص و تعریف‌شده‌ای در خصوص روش‌ها و مدل‌های سنجش و رتبه‌بندی مراکز روستایی و به‌ویژه ترتیب‌بندی نظام‌مند از شاخص‌های آن در سطح کشور صورت نگرفته است (پور طاهری، سجاسی قیداری و صادقلو، ۱۳۸۸، ص. ۴).

با این وجود، توسعه پایدار رویکردی جامع به بهبودبخشی کیفیت زندگی انسان‌ها در جهت تحقق رفاه اقتصادی، اجتماعی و محیطی سکونت‌گاه‌های انسانی است. در این معنا، توسعه پایدار فرآیندی است که با سازمان‌دهی و تنظیم رابطه انسان و محیط و مدیریت بهره‌برداری از منابع و محیط زیست، دستیابی به تولید فزاینده و مستمر، زندگی مطمئن، امنیت غذایی، عدالت و ثبات اجتماعی و مشارکت مردم را تسهیل می‌کند. در فرآیند توسعه پایدار، اهداف اجتماعی و اقتصادی و محیطی جامعه در هر جا که ممکن است از طریق وضع سیاست‌ها، انجام اقدامات لازم و عملیات حمایتی، با هم تلفیق می‌شوند (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵، ص. ۲۱). توسعه پایدار بر آن است تا از طریق توسعه اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری محیطی، جامعه انسانی را به سوی دنیایی خوب، زیست‌پذیر و دوام‌یافتنی رهنمون سازد. در این معنا، هسته مرکزی مفهوم پایداری بر حفظ و استوار است و در حقیقت، توسعه پایدار چیزی جز حفظ نگاهداشت ذخایر سرمایه‌ای؛ چون سرمایه انسانی، اجتماعی، طبیعی و اقتصادی نیست.

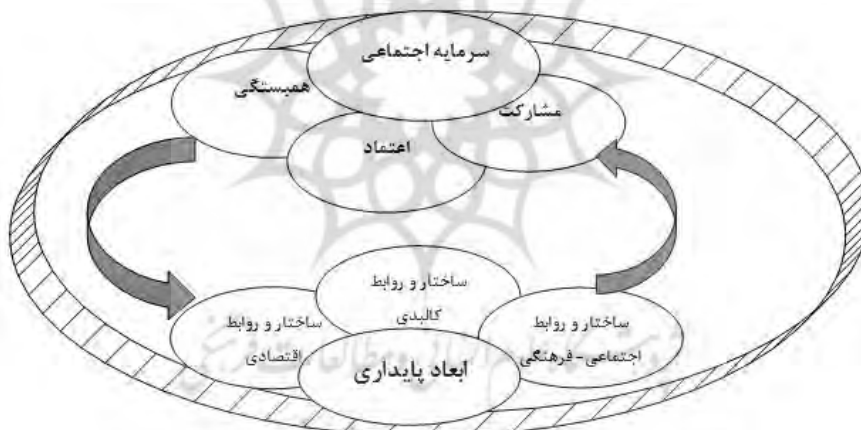
۳.۳. رابطه سرمایه اجتماعی و پایداری توسعه

از جنبه‌های مهم در توسعه پایدار اجتماعی، استفاده از مفهوم سرمایه در وجه اجتماعی آن است. هرچند واژه سرمایه اساساً در قلمرو اقتصادی به کار گرفته می‌شود، اما از حدود دو دهه گذشته، در قلمرو اجتماعی مورد پذیرش روزافزون قرار گرفته است و در حال حاضر، به عنوان یکی از موارد مهم در توسعه‌یافتگی مطرح است. به سه نوع سرمایه‌ای که به طور متداول، در تحلیل‌های اقتصادی، با عناوین سرمایه فیزیکی یا تولیدی، سرمایه طبیعی و سرمایه انسانی از آن‌ها نام برده می‌شود، اکنون نوع چهارمی با عنوان سرمایه اجتماعی اضافه شده است. به طور معمول، آن‌چه توسعه و رشد اقتصادی بر پایه آن بنا شده، شامل سرمایه طبیعی، سرمایه فیزیکی یا تولیدی و سرمایه انسانی است که به عنوان ثروت یک ملت شناخته می‌شود. به‌تازگی مشخص شده است که این سه نوع سرمایه، فقط بخشی از فرآیند رشد اقتصادی را تعیین می‌کنند؛ زیرا این‌ها از راهی که بازیگران اقتصادی با یک‌دیگر تعامل می‌کنند و به یک‌دیگر نظم می‌بخشند تا رشد و توسعه را فراهم آورند، چشم می‌پوشند. پس برای بررسی اختلاف رشد میان کشورهایی که از نظر آن سه دسته سرمایه، دارای وضعیت یکسانی هستند، باید در پی حلقه‌ای دیگر بود، آن حلقه مفقوده، سرمایه اجتماعی است (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۵، ص. ۲۳).

هم شده و باعث شده تا همه جوامع و مناطق نتوانند متناسب با قابلیت‌های توسعه و مزیت‌های نسبی خود از مواهب توسعه ملی برخوردار شوند. از دیگر سو، چنین تفاوت‌هایی در توسعه‌یافتگی کشور و استان‌ها و نیز شکاف توسعه ناشی از توزیع نامناسب منابع با ایفای نقش متمرکز دولت در چارچوب وظایف مستمر، میسر نشده و نیازمند سطوح مختلف متناسب تصمیم‌گیری بوده تا بتواند بخش‌های غیردولتی، نهادها، اصناف و غیره در امور اقتصادی به حرکت وادار سازد که این مهم در سایه توجه به سرمایه اجتماعی، امکان‌پذیر می‌شود.

در صورت فقدان سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و بدون سرمایه اجتماعی، پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی ناهموار و دشوار به نظر می‌رسد. از این رو، موضوع سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می‌شود (صیدی، احمدی شاپور آبادی، معین آبادی، ۱۳۸۸، ص. ۱۹۰).

از جمله مسائل و دغدغه‌های سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کشور، این موضوع است که چرا به رغم تمام برنامه‌ریزی‌ها و سرمایه‌گذاری‌های متعددی که دولت در بخش‌های اقتصادی انجام می‌دهد، نمی‌توان بر شرایط دشوار اقتصادی و مشکلات معیشتی مردم فائق آمد. معمولاً زمانی که از مشکلات اقتصادی کشور سخن به میان می‌آید، اغلب کمبود سرمایه فیزیکی (مادی) به عنوان یکی از بزرگ‌ترین معضلات نام برده می‌شود و از سرمایه اجتماعی هیچ سخنی به میان نمی‌آید، این در حالی است که نیاز به سرمایه اجتماعی در شرایط رکودی یا تورمی که نیاز به اعتمادسازی است، بیش از هر سرمایه دیگری احساس می‌شود و سرمایه اجتماعی در کنار سایر سرمایه‌ها می‌تواند بسیاری از معماهای لاینحل اجتماعی را از سر راه حرکات توسعه‌ای جامعه بردارد و رشد شتابان اقتصادی، اجتماعی را امکان‌پذیر کند. از یک سو، تکیه بر درآمدهای نفتی سبب عدم توجه به مشارکت‌های مردمی، منابع درآمدهای منطقه‌ای، عدم توسعه محلی و منطقه‌ای کشور و فاصله زیاد مناطق نسبت به

شکل ۱- رابطه سرمایه اجتماعی و پایداری مناطق روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

افراد با درآمدی زیر ۵۰۰ هزار تومان، ۴۸ درصد بین ۷۰۰-۵۰۰ هزار تومان، ۱۳ درصد بین ۷۰۰ تا یک میلیون تومان و فقط ۸ درصد با درآمدی بالای ۱ میلیون تومان داشته‌اند. از لحاظ وضعیت سکونت، اکثریت جمعیت نمونه محدود مورد مطالعه، به صورت ملکی بوده و فقط ۲ درصد در وضعیت استیجاری بودند. در آخر، از لحاظ وضعیت شغلی، ۴۴ درصد را کشاورز، ۲۶ درصد را کارمند و مابقی را افراد بیکار تشکیل می‌دهند.

۲.۴. نتایج تحلیلی فرضیه‌های پژوهش

در این بخش از پژوهش، به منظور انجام مطالعات میدانی، پس از طرح پرسش‌ها و تنظیم پرسش‌نامه، تکمیل

۴. یافته‌های تحقیق

۴.۱. یافته‌های توصیفی

با توجه به موضوع مطرح‌شده در مورد بررسی رابطه سرمایه‌های اجتماعی و پایداری توسعه نواحی مرزی، با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، در مورد ویژگی‌های نمونه مورد بررسی، ۵۵ درصد از پاسخ‌گویان مرد و ۴۵ درصد آن‌ها را زن تشکیل می‌دهد که از این تعداد ۳۳ درصد مجرد و مابقی متأهل می‌باشند. در رابطه با میانگین رده سنی پاسخ‌گویان، این که ۵۶ درصد آن‌ها دارای محدوده سنی ۴۵-۱۵ سال، ۲۷ درصد بین ۶۴-۴۶ سال و ۱۷ درصد در محدوده سنی ۶۵ به بالا هستند و از این میان، ۳۱ درصد

پرسش‌نامه‌ها با مساعدت ساکنان محلی در نقاط روستایی مورد نظر انجام و پس از جمع‌آوری داده‌ها، پردازش و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS صورت گرفت و سعی شد تا تحلیل داده‌ها، در راستای سؤالات مطرح‌شده انجام پذیرد و از نتایج غیرضروری اجتناب شود.

فرضیه اول: سرمایه اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه، وضعیت پایینی دارد. برای سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی در روستاهای نمونه، همه شاخص‌های آن را ترکیب کرده و به وسیله آزمون آماری T-TEST، فرضیه اول، مورد آزمون قرار گرفت (جدول ۳).

جدول ۳- آزمون معناداری متغیر سرمایه اجتماعی در روستاهای نمونه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	میانگین انحراف معیار	آمار آزمون T	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت در سطح ۹۵٪ فاصله اطمینان	
								پایین‌ترین	بالا‌ترین
سرمایه اجتماعی	۳۰۶	۲/۷۷	۰/۲۰۵۷	۰/۰۱۱۷	-۱۹/۱۷۲	۳۰۵	۰/۰۰۱	-۰/۲۴۸۶	-۰/۲۰۲۳

بر اساس داده‌های این جدول، متغیر سرمایه اجتماعی در روستاهای نمونه، به میزان ۰/۲۲۵- از حد متوسط میانگین‌ها پایین‌تر بوده و این نشان می‌دهد که سرپرستان خانوار روستایی در روستای نمونه، در کل، وضع این متغیر در روستاهای خود را مثبت ارزیابی نمی‌کنند و از اداره و مدیریت روستای خود چندان رضایت ندارند و در نتیجه، فرضیه اول تحقیق تأیید می‌شود.

فرضیه دوم: پایداری روستایی در محدوده مورد مطالعه در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

داده‌های جدول (۴) نشان می‌دهد که متغیر پایداری روستایی علاوه بر این که معنادار است، به میزان ۰/۴۲۷۵۷- پایین‌تر از حد متوسط میانگین‌ها است و در نتیجه، به لحاظ توسعه کالبدی، روستاهای نمونه وضعیت مناسبی ندارند و بر اساس داده‌های آزمون T-TEST، فرضیه دوم تحقیق تأیید می‌شود و فرض مقابل رد می‌شود (فرض H_1 تأیید می‌شود).

جدول ۴- آزمون معناداری متغیر پایداری در روستاهای نمونه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	میانگین انحراف معیار	آمار آزمون T	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت در سطح ۹۵٪ فاصله اطمینان	
								پایین‌ترین	بالا‌ترین
پایداری روستایی	۳۰۶	۲,۵۷۲۴	۰,۴۲۳۶	-۰,۴۲۷۵	-۱۷,۶۶۵	۳۰۵	۰/۰۰۱	-۰,۴۲۷۵۷	-۰,۴۷۵۲

فرضیه سوم: بین سرمایه اجتماعی و پایداری روستایی، رابطه مستقیم وجود دارد.

پس از آگاهی از شناخت وضعیت پایداری و سرمایه اجتماعی در محدوده مورد مطالعه، برای آزمون فرضیه سوم که هدف آن شناخت رابطه بین این دو متغیر، جهت رابطه و شدت رابطه است، از آزمون ضریب هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است. یافته‌های حاصل از تحقیق نشان می‌دهد رابطه معنادار و بالایی بین سرمایه اجتماعی و پایداری روستاها وجود دارد. نتایج حاصل از پرسش‌نامه‌های خانوار روستایی (۳۰۶ پرسش‌نامه) نشان‌دهنده وجود رابطه معنادار بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و پایداری روستاها است. یافته‌های تحقیق

سطح معناداری بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و پایداری روستاها، کم‌تر از ۰/۰۵ (آلفا کوچک‌تر از ۰/۰۵) و رابطه قوی، مثبت و مستقیم بین دو متغیر را نشان می‌دهد؛ به طوری که ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر ۰/۶۴۳ بوده است. با توجه به یافته‌های جدول (۳) می‌توان گفت که هرچه سرمایه اجتماعی در محیط‌های روستایی در سطح بالایی قرار داشته باشد، پایداری روستاها نیز از سطح بالاتر و بهتری برخوردار خواهد شد و برعکس، با کاهش سطح سرمایه اجتماعی در روستاها سطح پایداری روستاها نیز کاهش می‌یابد.

جدول ۵- تحلیل هم‌بستگی سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل) و پایداری توسعه روستایی (متغیر وابسته)

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

متغیر مستقل	متغیر وابسته	نام آزمون	مقدار آزمون	سطح معناداری
سرمایه اجتماعی	پایداری روستایی	پیرسون	۰/۶۴۳	۰/۰۰۱

اقتصادی، اجتماعی و زیرساختی در امر پایداری روستایی کل می‌باشند. همچنین، نتایج جدول نشان می‌دهد که ضریب هم‌بستگی به‌دست‌آمده بین تمامی شاخص‌های سرمایه اجتماعی با پایداری اجتماعی، بالاترین هم‌بستگی و رابطه را دارد و کم‌ترین رابطه را با شاخص‌های محیطی دارد. با توجه به آن چه در ادبیات نظری گفته شده است، توسعه پایدار فرآیندی است پویا، آینده‌نگر که با توجه به اشکال تغییر، سازمان‌دهی این اشکال، از جنبه‌های زیرساختی، اقتصادی و اجتماعی مد نظر قرار می‌گیرد. تا اهداف توسعه پایدار را که همان دست‌یابی به حق توسعه‌یافتگی و زندگی شرافت‌مندانه است، از طریق خود مردم و به وسیله آن‌ها و با تسهیل‌گری بیرونی‌ها تحقق بخشد و زندگی روستایی را تغییر دهد یا بهبود بخشد.

جدول ۶- تحلیل هم‌بستگی زیرشاخص‌های سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل) و پایداری توسعه روستایی (متغیر وابسته)

مأخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، ۱۳۹۴

پایداری روستایی کل		پایداری اقتصادی		پایداری اجتماعی		پایداری زیرساختی		شاخص‌های پایداری توسعه
ضریب هم‌بستگی	معناداری	ضریب هم‌بستگی	معناداری	ضریب هم‌بستگی	معناداری	ضریب هم‌بستگی	معناداری	شاخص‌های سرمایه اجتماعی
۰/۷۲۰	۰/۰۰۱	۰/۳۴۰	۰/۰۴۷	۰/۳۷۰	۰/۰۰۱	۰/۳۰۰	۰/۰۰۹	مشارکت
۰/۵۳۳	۰/۰۰۱	۰/۳۶۰	۰/۰۰۱	۰/۵۴۰	۰/۰۰۱	۰/۴۸۰	۰/۰۱۳	هم‌بستگی اجتماعی
۰/۶۶۰	۰/۰۰۱	۰/۴۸۰	۰/۰۶۰	۰/۴۸۰	۰/۰۰۱	۰/۳۸۰	۰/۰۰۳	اعتماد اجتماعی

است، می‌توان به این نتیجه رسید که سرمایه اجتماعی با توجه به توانایی‌هایی محیطی و با به‌کارگرفتن تمامی منابع و امکانات روستا در جهت توسعه پایدار در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-زیرساختی و همچنین، توسعه درون‌زا، نهادینه کردن مدیریت درونی، توان‌مندسازی و مشارکت، گام برمی‌دارد. با توجه به نتایج تحقیق، به نظر می‌رسد هرچه اهالی اعتماد و هم‌بستگی بیش‌تری داشته باشند، امور بهتر انجام می‌گیرد و حرکت به سمت توسعه پایدار سریع‌تر انجام می‌پذیرد. مسؤولیت‌پذیر بودن و مشارکت تمامی روستاییان در این عرصه، می‌تواند کارایی و اثربخشی فعالیت‌ها و عملکردها را بهبود بخشیده و در نهایت، به نهادینه‌شدن سرمایه اجتماعی بینجامد و سرانجام، منجر به پایداری توسعه در دهستان شود.

نتایج نشان داده است که بین سرمایه اجتماعی و پایداری

به عبارتی دیگر، در نتیجه وجود هم‌بستگی مستقیم بین دو متغیر تحقیق با افزایش سرمایه اجتماعی، افزایش سطح پایداری را نیز خواهیم داشت.

اگر بخواهیم بر روی رابطه دو متغیر دقیق‌تر باشیم، برای تحلیل داده‌ها در سطح شاخص‌های هریک از دو متغیر سرمایه اجتماعی و پایداری روستاها، اقدام به تحلیل رابطه دو متغیر و شاخص‌های هر متغیر می‌شود. براساس داده‌های جدول (۶) تحلیل هم‌بستگی بین هریک از شاخص‌های سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل) و هریک از شاخص‌های پایداری روستایی (متغیر وابسته) انجام شده است. همان‌طور که جدول (۶) نشان می‌دهد، شاخص‌های مشارکت، اعتماد اجتماعی و هم‌بستگی اجتماعی، دارای رابطه مستقیم و مثبت با شاخص‌های

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از آزمون اول نشان‌دهنده آن است که تفاوت معناداری بین روستاهای مورد مطالعه به لحاظ وضعیت سرمایه اجتماعی وجود دارد و روستاهای مورد مطالعه از لحاظ سرمایه اجتماعی، وضعیت مناسبی ندارند. نتایج، نشان‌دهنده مشارکت پایین روستاییان، هم‌بستگی ضعیف و همچنین، عدم اعتماد مردم نسبت به هم‌دیگر، مدیران و مسؤولان است. نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم نشان می‌دهد، وضعیت پایداری توسعه روستایی، دست‌خوش چالش و بحران است و شاخص‌های پایداری روستایی پایین‌تر از حد متوسط میانگین‌هاست.

در مورد فرضیه سوم، ذکر این نکته الزامی است که با توجه به رویکرد توسعه پایدار که در فرضیه دوم مورد توجه بوده

اعتمادسازی بیش‌تر و بهتر کمک می‌کند، به دنبال اعتماد اجتماعی مشارکت مردم، افزایش یافته و راه برای پایداری روستایی بهتر و بیش‌تر هموار می‌شود. بنابراین، حرکت براساس سرمایه اجتماعی از طریق شاخص‌های آن، موجب هم‌بستگی، اعتماد و مشارکت در بین روستاییان و همچنین، منجر به مدیریت بهتر محیط روستایی و پایداری آن می‌شود.

یادداشت‌ها

1. Lehto
2. Colmen
3. APO
4. Cromp
5. Peir Bordio
6. Putnam
7. Fokoyama
8. Cochran

روستایی در محدوده مورد مطالعه، رابطه مستقیم و شدید وجود دارد و با بالا رفتن سطح سرمایه اجتماعی، سطح پایداری روستایی نیز بهبود خواهد یافت. با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی، قابلیت ایجاد یک محیط روستایی قابل زیست، پویا، سالم از نظر محیطی و اجتماعی را دارد. نتایج حاصل از تحقیق برای فرضیه نشان می‌دهد که همه شاخص‌های سرمایه اجتماعی برای رسیدن به توسعه پایدار در روستاهای نمونه، دارای اهمیت می‌باشند و همه شاخص‌های سرمایه اجتماعی برای افزایش کیفیت زندگی و افزایش کیفیت محیط زندگی در روستاهای مورد مطالعه از نظر مردم، مهم و مؤثر هستند. دوم این‌که هرچه میزان و سهم شاخص‌های آزمون‌شده سرمایه اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه بیش‌تر باشد، پایداری روستایی بهبود یافته و مطلوب‌تر است؛ زیرا این‌که اعتماد اجتماعی تعامل روستاییان را بهبود بخشیده و به

کتابنامه

1. Abdollah, M., & Mousavi, M. (1385/2006). Social capital in the status quo of Iran, prospective and Feasibility of Transition History. *Social Welfare Quarterly*, 6(25), 195-234. [In Persian]
2. Alavi, B. (1380/2001). Role of social capital in development. *Tadbir Monthly*, 12(116), 34-40. [In Persian]
3. Amin Bidokht, A. (1385/2006). Rating of degree of development in Semnan province. *Geography Education Journal*, 76, 17-23. [In Persian]
4. Asian Productivity Organization (APO), (2006) Potential of social capital for community development, published by the Asian Productivity Organization, edited by Yokoyama, S. & Sakurai, T. Tokyo, Japan, ISBN: 92-833-7050-3. Retrieved 2 July 2014 from <http://URL: www.apo-tokyo.org>;
5. Aziri, S. (1387/2008). Study on factors affecting on agriculture sustainable development. *Natural Resources and Agriculture Engineering Quarterly*, 21(1), 22-27. [In Persian]
6. Azkia, M. (1377/1998). *Rural sustainable development*. Tehran: Etelaat Press. [In Persian]
7. Bidokhti, A., & Nazari, M. (1388/2009). Introduction of a theoretical framework for institutionalizing social capital components to improve economic performance. *Yas Strategic Quarterly*, 19, 55-76. [In Persian]
8. Coleman, J. (2002). Social capital in the creation of human capital. In: C., Calhoun, & Others, *Contemporary Sociological Theory* (pp. 110-125). Oxford: Blackwell.
9. Cramb, R. A. (2005). Social capital and soil conservation: evidence from the Philippines. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 49(2), 211-226.
10. Dadapour, S. (1391/2012). Solutions for increasing social capital in micro-scale in coincidence with urban design. *Tagh Monthly*, 63, 32-35. [In Persian]
11. Fukuyama, F. (1999). *Social capital and civil society*. The Institute of Public Policy, George Mason University.
12. Lehto, E. (2001). *Social capital in rural development: How can rural communities compete effectively in the global economy?* Finland: University of Joensuu.
13. Miri, Gh., Javan, J., Afrakhteh, H., & Velayati, S. (1389/2010). Social capital role in rural development. *Journal of Geography and Regional Development*, 8(14), 29-50. [In Persian]

14. Mousavi, M., Haydari, H., & Bagheri, A. (1391/2012). Study of social capital role in reconstructing old texture (Case study: Sardasht city). *Journal of Studies & Researches of Regional & Urban*, 4(15), 105-122. [In Persian]
15. Pourtaheri, M., Sajasi-e-Ghidari, H., & Sadeqlou, T. (1388/2009). Measurement and priority social sustainability in rural regions with using TOPSIS-FUZZY technique based on order preference by similarity to a fuzzy ideal solution (Case study: Central District of Khodabandeh County). *Journal of Rural Researches*, 1(1), 1-31. [In Persian]
16. Rezvani, M. (1385/2006). Determine and analyze the surfaces having rural areas of Zanjan province. *Geographical Research Quarterly*, 36(50), 75-86. [In Persian]
17. Saidae, A., Ahmadi Shapourabadi, M., & Moeinabadi, H. (2009). Introduction on social capital and its relation to social development of Iran. *Yas Strategic Journal*, 19, 188-225. [In Persian]
18. Saif Al Dini, F. (1376/1997). Popular participation, planning & development. *Journal of Social and Human Science* 2, 147-164. [In Persian]
19. Sheikh, A. (1381/2002). *Counsel and participation: Application of participation method in urban management*. Tehran: Culture & Thought press. [In Persian]
20. Tavakoli, M., & Tajbakhsh, K. (1387/2008). Analyzing the Level of Social Capital in Rural and Urban Border Areas of Sistan Region. *Journal of Village and Development*, 11(2), 143-162. [In Persian]
21. Zahedi, sh., & Najafi, Gh. (1385/2006). Sustainable development, a new conceptual framework. *Journal of Modarres Human Sciences*, 10(49), 43-76. [In Persian]

The Relationship between Social Capital and Sustainable Development of Borderline Areas (Case Study: Western Suburb Dehestan of Susangerd County)

Abdoreza Roknodin Eftekhari¹- Seyyed Reza Hosieni Kahnoj^{2*}- Sadegh Mokhtari Chelche³- Yaghoub Esfarm⁴

1- Full Prof. in Geography & Rural Planning, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran.

2- MSc. in Geography & Rural Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

3- MSc. in Geography & Rural Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

4- Ph.D. Candidate in Geography & Rural Planning, Shahid Behashti University, Tehran, Iran.

Received: 29 June 2015

Accepted: 16 November 2015

Extended Abstract

1. INTRODUCTION

An advantageous development strategy for rural regions, known as rural sustainable development, contrast to the antecedent ones, is based on a systematic and holistic approach which involves fundamental aspects shaping a rural development system and a harmonized bonding between them. Given the definitions of sustainable development, its basic components are progressive economy, social welfare, environmental quality, and good governance. It means that there should be a healthy life that should be achieved by satisfying the basic needs for people, together with keeping the environmental quality up, and realizing a high standard of living. In general, a sustainable development is a process through which a comprehensive, forward-looking approach, and a persistent satisfaction are established via making a reasonable relation between humans and environment as well as within its components; a rational intervention in order to keep the relation sustained dynamically, an integration of advanced technology with indigenous knowledge and recognizing the right of individuals. To evaluate the rural sustainability in terms of condition of the area and the problem posed in this study, it is necessary to integrate the sustainable development indexes with social capital theory.

2. RESEARCH FOUNDATIONS

One of the important features in social sustainable development is the use of capital concept in its social dimension. Though the word capital has primarily been applied in economics since two past decades, it has progressively been adopted in social domains and is now considered as a significant concept in the development issues. Social capital has been added to three other categories of capital concept, which are commonly referred to as

physical or manufacturing, natural, and human capitals in economic analyses. Typically, the economic growth and development are based on physical or manufacturing, natural, and human capitals which are recognized as the wealth of a nation. It is recently found that these three kinds of capital function merely in a part of economic growth process because they do not have any effect on the way in which the agents economically interact and adjust each other. Therefore, in order to find out the discrepancy in growth of different countries which have an identical situation based on these three kinds of capitals, it is need to look for a missing link, which is social capital.

The main concern of policy makers is why the difficult economic condition and the lives of people are getting worse while the government is injecting huge investment into both manufacturing and service sectors? Commonly, when we are talking about economic problems we highlight a scarcity of physical capital without considering the social capital. However, need of social capital in recession or inflation conditions that require trustworthiness is much more felt than other capitals and the social capital along with the other capitals can solve many problems in economy.

3. METHODOLOGY

The method of this research is descriptive-analytical. The data was collected through both field and library sources using a researcher^o designed questionnaire (according to findings of theoretical framework). The indexes and variables were operated by using suitable items and the questionnaire's validity was measured by Chronbach alpha test. The population consisted of inhabitants of villages in western suburb (including 19 villages; 1324 households with a total population of 5717 individuals). The sample was selected through Cochran method (people above 15 years as criterion) in terms of geographically

*. Corresponding Author: hossinireza21@yahoo.com

Tel: +98913 578 1672

distributed population by random sampling method. The ultimate data was analyzed using SPSS software.

4. CONCLUSION

The findings of the study indicate that there exists a direct and strong correlation between social capital and rural sustainability, and that as the range of social capital expands, the villages become more sustainable. Given the findings, it can be said that the social capital has a capability to make a village socially and environmentally viable, dynamic, and sound. The results obtained based on this hypothesis show that all the social capital indicators can function to achieve to a

sustainable development in the villages. The rural communities believe that the social capital is effective in promoting the quality of life and environment. In addition, the higher the tested social capital indicators are, the more improved and desirable village sustainability will be. It is due to the fact that the social confidence improves the interaction of villagers followed by increased collaborations. Therefore, social capital increases the confidence and participation among villagers contributing to a better and a more persistent village.

Key word: Social capital, sustainable development, border areas, Sosangerd county.

How to cite this article:

Roknodin Eftekhari, A. R., Hosieni Kahnoj, S. R., Mokhtari Chelche, S. Esfarm, Y. (2016). The relationship between social capital and sustainable development of borderline areas (Case study: Western suburb Dehestan of Susangerd county). *Journal of Research & Rural Planning*, 5(2), 147-160. URL <http://jrpp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/47983>

ISSN: 2322-2514

eISSN: 2383-2495

